Ludmiła Siryk. Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Jobodowskiego. – Lublin, 2002. – 278 s.

Рецензована книжка Людмили Сірик безпосередньо торкається проблеми польсько-українського культурного діалогу. В 2003 році вона була номінована до нагороди імені Єжи Гедройца. Сьогодні це вже рідкісне видання, присвячене творчості польського письменника Юзефа Лободовського (1909–1988), особи маловідомої для широкого кола читачів і навіть забутої, але дуже важливої як за часів минулих, так і нинішніх. Провідною в ній є особливо близька письменникові українська тематика, яку він активно розвивав.

Лободовський був прихильником польсько-українського діалогу, тобто проблеми, актуальної й сьогодні з огляду на постійні непорозуміння. Його зацікавлення не обмежувалися виключно Україною, а торкалися також Росії, Литви, Білорусії, Німеччини та інших європейських держав. Певна річ, вони передусім стосувалися Польщі, а проте неодноразово торкалися й українських проблем.

"Naznaczony Ukrainą" – своєрідна монографія про творчість Лободовського на українську тематику, розвинуту письменником у різних жанрах. Проаналізовано творчий доробок Лободовського, – поета і прозаїка, перекладача, публіциста і літературного критика. Україні він присвятив поетичні збірки "Złota Hramota" ("Золота Грамота" – в перекладі українською вийшла 1996 року у львівському видавництві "Каменяр") та – "Pieśń o Ukrainie" ("Пісня про Україну"). Авторка зінтерпретувала важкодоступні прозові твори Лободовського: роман-трилогію "Komysze" ("Комиші"), присвячений українському козацтву, і роман-тетралогію "Dzieje Józefa Zakrzewskiego" ("Історія Юзефа Закшевського"), в якому зображено міжвоєнний Люблін, прилеглі до нього регіони, зокрема й Волинь, а також трагічні сторінки з історії України радянських часів, зокрема, голодомор 1932-1933 років і духовний терор у 30-х роках.

Виходу книжки передувала величезна праця. Беручи до уваги весь різножанровий доробок письменника, виявляючи його багатогранність, треба було докласти багато зусиль на пошуки потрібних матеріалів, які переважно зберігається за межами Польщі. Авторка здобувала матеріали, листуючись з приятелями і знайомими письменника, що перебувають в еміграції, беручи інтерв'ю у родичів та близьких йому людей у Любліні. Крім книг Лободовського, вона опрацювала вітчизняні та еміграційні часописи, архівні матеріали, документи, спогади, а також праці теоретичного характеру. Про багатоаспектність і ретельність дослідження свідчить багата бібліографія. Інспірує читача широкий індекс прізвищ.

Монографія складається з п'яти розділів. Різножанровість доробку письменника диктує її структуру. Авторка накреслює біографію Лободовського, розкриваючи причини його захоплень і зв'язків з Україною, аналізує поезію, поетичні переклади, прозу і публіцистику. В додатках публікуються численні спогади, документи, фотографії, двомовні поетичні тексти (перекладені поетом з української на польську), а також "Fraszki wołyńskie" ("Волинські фрашки"), написані митцем під час перебування в Луцьку і знайдені авторкою в часописі "Wołyń" за 1937–1938 роки.

Безперечно, Юзеф Лободовський – це постать незвичайна. Він народився в Польщі і вважав її своєю батьківщиною, але й Україну також вважав своєю вітчизною – за вибором. До речі, його україномільство пов'язане з походженням батька, який вважав себе нащадком сполонізованого козацького роду. На підлітка – майбутнього поета – величезний вплив мало також проживання на Кубані (Північний Кавказ), де він безпосередньо познайомився з потомками переселених царицею Катериною II запорозьких козаків, які оберігали козацькі традиції. Від них він навчився української мови.

Зацікавленню письменника українською історією і культурою сприяло також проживання в Любліні, місті, яке, з огляду

на своє геополітичне розташування, віками мало міцні контакти з Україною. До того ж українофільську позицію Лободовського зміцнили його зацікавлення і сформували військова служба та пізніша праця на Волині, де співіснують і взаємно збагачуються одна від одної польська й українська культури.

Лободовський був людиною культурного пограниччя, досконало знав проблеми, традиції, ментальність обох сторін. Це, звичайно, зміцнює в читача почуття довіри і переконання відносно слушності й цінності його поглядів — автентичних, нефальшивих, які виникають передусім з життєвого досвіду митця.

Повертаючись до книги "Naznaczony Ukrainą,", треба відзначити, що чималу роль в її актуальності та проникливості відіграв той факт, що авторка також людина культурного пограниччя (батько — українець, мати — полька). Нині вона проживає в Польщі, але більшість свого життя провела в Україні. Внаслідок цього книга надзвичайно переконлива щодо глибини розуміння й інтерпретації літературних творів і публіцистики Лободовського. Авторка вже на перших сторінках монографії дякує своїм батькам, котрі, як вона констатує, змалку були для неї незаперечним прикладом трагічної долі поляків і українців у XX столітті і прищепили їй не лише повагу до культури обох народів, а й навчили бути собою на важкому польсько-українському пограниччі. Таку позицію авторки можна трактувати як континуацію ідеї Лободовського і спробу її реалізації у XXI столітті. Внаслідок цього аналізована творчість письменника починає набирати нового змісту, актуалізує підняту ним проблематику та ідею.

Праця Сірик показує, що в житті польського письменника ідея польсько-українського єднання була дуже важливою, була справою, як він висловився, "честі і совісті". Його романтична уява будувала майбутнє у створеній двома народами федерації, історична можливість якої, на його думку, існувала в 20-ті—30-ті роки XX ст. Водночас письменник усвідомлював усю складність цієї справи, і йому було гірко, що два братні народи не використали шанс на згоду як у минулі століття, так і в новітні часи. Він вказував полякам і українцям на їхні помилки та взаємні провини, засуджував прояви націоналізму з обох сторін. Отож у публіцистичних статтях він критикував як польську пресу, яка, на його думку, сприяла українофобії, так і українську пресу, звинувачуючи її у формуванні антипольських позицій. Публіцист, намагаючись бути посередником і амбасадором між двома народами, акцентував увагу на позитивних рисах і фактах спільної польсько-української історії. А в поезії та прозі він намагався творити міф польсько-козацької і польсько-української спільноти, вказуючи при цьому на подібність долі Польщі й України, поневолених імперською Росією. Розвиваючи традиції романтизму, він проголошував у поетичних творах ідею українського месіанізму. Висловлюючи думку українських романтиків, поет пробував показати роль України в контексті інших народів Європи. Дехто з критиків вважає Лободовського останнім представником "української школи" в польській літературі.

Як пише Людмила Сірик, письменник дошукувався не тільки генези і наслідків антагонізму двох народів, а й шляхів до їхнього порозуміння. Свої поезії він називає нескінченними молитвами ("nieustającymi modlitwami"), гімном і молитвою ("hymnem i modlitwą"), просить в ім'я лицарства і мужності ("w imię potrzeby rycerskiej i męstwa") відпустити гріхи братовбивчим діям ("bratobójczym czynom"), волає до ангела, щоб він подихом відкуплення, полум'ям перемоги піднісся над Польщею і Україною ("wielkim tchem odkupienia, płomieniem zwycięstwa wstań nad Polszczą i nad Ukrainą"). Отже, автор "Złotej Hramoty" вірив, що існує якась глибока метафізична польсько-українська спільнота, яка за відповідних умов може зреалізуватися.

У монографії показано, що поляк і польський патріот Лободовський працював водночас в інтересах протектування в Західній Європі української культури та вільної, державотворчої думки національно свідомої української інтелігенції. Значною мірою робив це завдяки сприянню видавництва "Kultura" Польського Літературного Інституту в Парижі. Письменник віднаходив і розкривав маловідомі зв'язки України з Європою, особливо з усім комплексом країн середземноморського басейну; намагався

об'єктивно інтерпретувати основні факти історії України, зокрема її зв'язки з Польщею. Україна, яку він називав "mój kraj", постійно будила в ньому почуття захоплення і водночас страждання, інспірувала до створення міфу не лише про гармонійну польсько-українську спільноту, а й про власне походження.

Письменник був, як визначила авторка, "naznaczony Ukrainą", тобто "позначений Україною", і ця риса вирізняла Лободовського незалежно від того, коли і де він перебував: у Польщі, у Західній Європі, у США чи в Канаді. Метафоричний характер назви символізує його українофільство як ознаку, яка виокремлювала письменника і привертала до нього увагу.

У критичній інтерпретації Л.Сірик вимальовується створений поетом сакральний образ України — міфічної, таємничої як у матеріальному, так і в духовному аспектах. Поет писав: "Ciebie, miodna i mleczna, // ciebie pochwalam, Ukraino, w męce odwiecznej codzienna" ("Тебе, медова й молочна, тебе хвалю, Україно, в муках одвічних щоденних"). Водночас він уболівав і з приводу мартирології українського народу внаслідок терору загарбників. Описуючи, наприклад, суть і трагічні наслідки "штучного голоду", заподіяного політикою радянської влади, Лободовський констатує, що Україна стала цвинтарем і пеклом, місцем упокорення та екстермінації народу.

Нині, коли дві сторони намагаються осмислити кривавий польсько-український конфлікт, який стався на Волині 60 років тому, слід зазначити, що книга "Naznaczony Ukrainą" особливо актуальна. Коментарі до художніх творів Ю.Лободовського на волинську тематику доповнюють праці науковців та публіцистів. Для письменника Волинь — це місце локалізації різних народів і їх взаємної толеранції, тому він критикував санаційну політику уряду та позицію тих поляків, котрі, підтримуючи процес асиміляції, ігнорували або легковажили національні права українців. З публіцистики Лободовського стає очевидною думка, що байдужість поляків до культури і суспільно-політичних прагнень українців спричинили їхнє вороже ставлення до Польщі. Про можливі небезпечні наслідки Лободовський попереджав ще в другій половині 30-х років. Згодом, уже на еміграції, аналізуючи причини невдалої "волинської політики", він наголошував на результатах антагонізмів, якими були з одного боку неволя Польщі й України в комуністичному таборі, а з другого — еміграційні поневіряння двох народів по чужих державах і континентах.

Авторка зазначає, що творчість Лободовського насичена катастрофічними сценами, які змальовують масовий терор проти національно свідомих верств суспільства — української інтелігенції та селянства. Цей історіософський аспект художніх та публіцистичних творів Лободовського висвітлює суть і причини радянського терору в ході так званої "культурної революції", метою якої було знівелювання культури, свідомості, ментальності українського народу.

Книжка Людмили Сірик зображує письменника, який уже на початку 30-х років XX століття, порушуючи тему України, підняв ідею польсько-українського порозуміння і залишився вірним їй до кінця свого життя. Він писав, що якби знайшовся видавець, котрий захотів би видати всі його публіцистичні тексти на українську тематику, то назбиралося б кілька товстих томів. Лободовський вважав, що польській та українській еміграції слід об'єднати свої сили в боротьбі за визволення своїх народів з-під гніту комуністичної влади, а водночас зі смутком зауважував, що подолання антагонізмів — справа дуже важка. Намагаючись переконати обидві сторони, він писав: "Польсько-українська суперечка на еміграції справляє на мене враження сварки двох хлопців, що сидять в казані людожерів, під яким уже палахкотить вогонь. А вони замість того, щоб спільними зусиллями старатися вискочити з казана, затято сваряться, [...] погрожують один одному, втішаючи людожерів, які відправляють навколо казана свій ритуальний танець. Маємо: поляки і українці, небагато приятелів. Хтозна, може, правду кажучи, не маємо їх узагалі. [...] Де шукати спільників у широкому світі?"

Оцінюючи свою 50-річну діяльність на польсько-українському пограниччі, Лободовський відзначав, що його "щире і шанобливе писання дуже малою мірою вплинуло на почуття та думки поляків і українців".

Не слід забувати, що Лободовський реалізувався як письменник української тематики за несприятливих умов і ситуації. Так, перебуваючи на Заході, він не мав достатньої інформації про Україну, доступу до багатьох матеріалів. Л.Сірик прагне об'єктивно оцінити деякі думки з його публіцистичних статей. Отож цілком слушно, що вона не погоджується з деякими однозначними і гострими твердженнями Лободовського. На її користь служить той аргумент, що авторка книги добре обізнана з реаліями України та польсько-українського пограниччя.

Зі сторінок книжки Л.Сірик постає образ письменника, який об'єднував у собі риси романтика і реаліста, помічав як визначні так і малопомітні факти історії та дійсності, робив влучні висновки і навіть виявляв дар передбачення. Своїми творами і громадянською та моральною позицією він прагнув уплинути на стереотипне мислення двох посварених народів. Його цінували поляки й українці, а проте консервативно настроєні представники обох сторін не розуміли, не довіряли, легковажили, відмежовувалися від нього або виступали з негативною критикою його творів: для таких поляків він був надто проукраїнський, а для українців — надто пропольський. Дослідниця пробує не лише проаналізувати і пояснити його гуманну позицію та роль у міжнародних стосунках двох народів, а й зробити деякі критичні зауваження. Наприклад, на її думку, Лободовському іноді бракувало почуття дипломатії, а інколи — досить переконливих аргументів; натомість емоційність брала гору над потребою виваженої аргументації, заснованої на історичних документах та реаліях того часу. Проектування письменником спільного майбутнього Польщі та України авторка з огляду на реальну ситуацію вважає шляхетним, але романтичним і утопічним. Однак праця Сірик не накидає читачам своїх інтерпретацій та думок як щось беззаперечне й незмінне, заохочуючи до діалогу чи до дискусії. Її навіть побіжні зауваги переконують в об'єктивності інтерпретацій доробку Лободовського, дають можливість краще зрозуміти значення гуманних інтенцій, а також ціну успіху і трагізм героя книги "Naznaczony Ukrainą".

У дослідженні комплексно аналізується творчість з культурологічної та історіософської точок зору. Крім презентації поглядів письменника в публіцистиці (напр., відносно польсько-українських стосунків та історії української літератури), інтерпретації образу України чи образу українського козацтва в прозі та поезії, авторка проводить версифікаційно-стилістичний і структурно-семантичний розгляд віршів та поем, різноаспектно аналізує мистецтво перекладу поетичних творів. "Додаток" численних україномовних віршів та здійснених Лободовським перекладів цих віршів дає можливість простежити слушність інтерпретацій авторки, служить багатим матеріалом для нових аналітичних спостережень. Цікавий також аналіз прозаїчних циклів, де ретельна увага звертається на історичну основу, суспільно-політичні проблеми і теоретичні питання (автобіографізм, історизм, вимисел).

Важливі національні, політичні й наукові проблеми, пов'язані з інтерпретацією творчості письменника, урізноманітнені інформацією, яка оживлює, емоційно насичує текст. Це, зокрема, фрагменти з описами комічного або незвичайно вражаючого. Наприклад, спогади з життя письменника, коли він, щоб подолати страх, викликаний враженнями війни і революції, провів кілька ночей на цвинтарі (на вулиці Липова в Любліні), коло могили свого діда, готуючись при зоряному небі до іспиту з математики. Або фрагменти роману "Dzieje Józefa Zakrzewskiego", один з яких супроводжує комічно-трагічний коментар: "Український автор еротичних віршів був оскаржений [під час сталінського режиму. — К.С.] за те, що забув у своїх ліричних визнаннях про розвиток важкої промисловості", а в іншому фрагменті — катастрофічна сцена під час голодомору: "діти поки ще мали сили, то плакали, просили "Мамо, дай їсти!" [...] Коли вже так виснажилися, що не могли плакати, ані того благального слова вимовити. Худеньке, обтягнуте шкірою личко, тільки ті великі очиці дивляться. Трилітня дитина, а погляд старця. [...] Матері в розпачі самі вбивали їх, щоб не дивитися на довготривалу агонію, а самі божеволіли".

У розділах III-IV авторка розглядає творчість Лободовського в контексті польсько-українських літературних зв'язків, аналізуючи його перекладацький

доробок та інтерпретуючи літературно-публіцистичні статті, вибрані з вітчизняних ("Biuletyn Polsko-Ukraiński", "Wołyń") та еміграційних часописів (паризька "Kultura" і лондонські "Wiadomości"). На думку Л.Сірик, Лободовський стверджував, що "доля української літератури — це доля України", тому він намагався розкривати на сторінках польських часописів, непідвладних радянській цензурі, автентичну історію України, зміст української культури, зокрема, літератури. Він зайняв провідне місце у справі перекладу і популяризації української літератури серед польських читачів спочатку в Польщі, а потім — на еміграції, вибираючи для перекладу художньо довершені, національно-патріотичного спрямування твори і в основному тих письменників, "для кого слово було зброєю у боротьбі за волю батьківщини". Авторка показує вболівання Лободовського з приводу політики нищення української національної культури і традиції, духовності, історичної пам'яті українців; його глибоко хвилює доля української літератури та її митців. Він писав: "Радянська влада зробила з України край, де розстрілюють поетів або вони самі відбирають собі життя".

У монографії "Naznaczony Ukrainą" глибоко проаналізовано суспільно-політичний та культурологічний аспекти творчості письменника. В контексті провідної ідеї польсько-українського порозуміння такий підхід авторки слушний, бо Лободовський вважав, що українців з поляками найбільш єднає "спільність не племінна, а культурна". Тому саме взаємовплив культур він трактував як найважливіший чинник польсько-українського діалогу. Один із розділів дослідження Л.Сірик так і названо "Поезія як діалог культур".

Книжка Л.Сірик висвітлює також оцінки творчості й особистості Лободовського як відомими так і маловідомими літературними критиками, публіцистами та письменниками, переважно польськими.

Людмила Сірик закінчує свої роздуми словами: "Запропонована читачеві книжка має за мету виявити джерела і суть україно фільства Лободовського, способи сакралізації образу України в його творчості. Вона прагне з'ясувати реакцію людини культурного пограниччя на суспільно-політичні явища, які зближують або антагонізують обидва дуже близькі один одному народи. Пробує сформувати ставлення до ситуації письменника, котрий хотів поєднати історичні непорозуміння з культурним надбанням, майбутнє з минулим".

Авторці вдалося досягнути поставленої мети, отож її книжка — це і ґрунтовне наукове дослідження, і культурологічні роздуми, і, водночас, значний внесок у польсько-український літературний діалог.

С.Кравченко

Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 10–12.

Друкуються чотири оповідання Юрія Тарнавського, закінчення роману Степана Процюка "Тотем", вірші Володимира Кашки. Вміщено поезії Емми Андієвської зі збірок "Спокуси святого Антонія", "Вігілії", "Архітектурні ансамблі" та ін., статтю "Емма Андієвська в дорозі" Тараса Возняка та розмову Людмили Таран із самою поетесою. З циклом спогадів "Повернення" виступає Роман Корогодський, життю і загибелі поета Андрія Казки присвячена розвідка Григорія Зленка. Богдан Бойчук розповідає "дещо про деяких молодих", Володимир Базилевський — про київські билини. Володимир Карвацький рецензує химерний роман Романа Іваничука "Через перевал", Ігор Моторнюк — другу книжку Миколи Ільницького "Драма без катарсису. Сторінки літературного життя Львова другої половини XX ст.", Олена Любенко і Богдан Шуба — сучасну зарубіжну прозу.

Слово і Час. 2005. №1